

Tomasz Czarnota
(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej)

Kartotekarze i kartoteki w komitetach powiatowych PZPR województwa lubelskiego

Card catalogues and its officials in district committees of the communistic party of the Lublin Voivodeship

Keywords: Powiat committees, communistic apparatus, personnel nomenclature, party records, Lublin voivodship

Annotation: In order to provide operative service of the personal policy of the Communist Party was established a system of member registration and documentation (cards index and personal files) of the staffing nomenclature. In the PZPR District Committees for conducting it in the years 1949-1952 were responsible the cards index instructor, who were middle-level political workers of its full-time apparatus. They were helpers of personal instructors (staff) and their factually deputies. The Execution of the KW was responsible for approving the candidates for the cards index instructor and for releasing them. Despite being careful it often happened that the position was entrusted to people who, for various reasons, including political, should not take it. This was one of the reasons for high personnel fluctuation among these officers. In the years 1949-1952 there were on average 8 for them per one the District Committee. Mostly they were poorly educated, but at least with several years of experiences in the party. Among them, the majority was women. These officers rarely made a career in the party apparatus. This people worked on the basis of normatives.

Карточные каталоги и их ведущие в Повятowych комитетах коммунистической партии Люблинского воеводства

Ключевые слова: уездные комитеты, аппарат коммунистической партии, кадровая номенклатура, партийные учеты, Люблинское воеводство

Аннотация: Для оперативного обслуживания кадровой политики Коммунистической партии была создана система регистрации членов и документирования (файлы и личные дела) кадровой номенклатуры. В уездных комитетах партии за ведение учета в 1949-1952 годах отвечали картотечные чиновники, средние политические работники в штате аппарата. Они были помощниками инструкторов кадр (человеческих

ресурсов) и их фактическими заместителями. Исполнительный орган воеводского комитета отвечал за утверждение кандидатов на картотечных чиновников, а также за их удаление. Несмотря на осторожность, часто случалось так, что должность была доверена людям, которые по разным причинам, в том числе политических, не должны занимать этого поста. Это является одной из причин значительных кадровых перемен среди этой группы. В период 1949–1952 их количество сократилось до 8 чиновников на уездный комитет. Как правило, эти были люди малообразованные, но, по крайней мере, с многолетним опытом работы в партии. Среди них большинство составляли женщины. Эти партийные чиновники редко делали карьеру в партийном аппарате. Они работали на основе нормативов.

Wprowadzenie

Poświęcenie uwagi partyjnym kartotekarzom i narzędziom ich pracy, czyli kartotekom, wynika z przekonania o potrzebie kontynuacji badań nad problematyką etatowych pracowników PZPR – urzędników specjalizujących się m.in. w prowadzeniu dokumentacji spraw interesujących jej organy kierownicze z różnych szczebli struktury organizacyjnej. W komitetach powiatowych (dalej: KP) kartotekarze zajmowali się ewidencją członkowską oraz technicznymi aspektami funkcjonowania systemu nomenklatury kadr. Charakter i znaczenie tego systemu z punktu widzenia sprawowania przez PZPR władzy w Polsce oraz jego funkcjonowanie na wybranych terenach było przedmiotem analiz niewąskiego grona badaczy¹. Jednak organizacyjno-dokumentacyjnemu wymiarowi jego funkcjonowania nie poświęcono dotąd szczególnej uwagi. Rzadko też interesowano się ewidencją partyjną, powiązaną z nomenklaturą kadr². Niniejszy artykuł powstał w celu przybliżenia tych zagadnień. Ukazano je na przykładzie komitetów powiatowych PZPR w województwie lubelskim. Nacisk położono na dwie kwestie: rolę czynnika ludzkiego i określone rozwiązania w zakresie prowadzenia dokumentacji, z czego wynika obecność kartotekarzy i kartotek w tytule artykułu.

Ogólna charakterystyka ewidencji partyjnej i nomenklatury kadr

Zagadnienia te stanowią element szerszej problematyki implementacji wzorców biurokratycznych do metod działania PZPR, która ma już swoją literaturę³. Działacze

¹ Na ten temat zob. m.in. A. Paczkowski, *System nomenklatury kadr w Polsce 1950-1970*, „Czasy Nowożytne: periodyk poświęcony dziejom polskim i europejskim od XV do XX wieku”, t. 8, 2000; A. Dudek, *Funkcjonowanie systemu nomenklatury kadr PZPR na szczeblu wojewódzkim (1948-1980)*, [w:] *Komunizm. Ideologia, system, ludzie*, Warszawa 2001; W. Kostka, *Nomenklatura - zinstytucjonalizowana elita polityczna Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis”, t. 2, 2006; M. Romański, *Funkcjonowanie nomenklatury partyjnej w latach 1948/49-1975: (na przykładzie powiatu mieleckiego)*, „Rocznik Mielecki”, t. 10/11, 2007/2008; D. Magier, *System nomenklaturowy partii komunistycznej*, [w:] *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, t. III, red. A. Górak, K. Łatawiec, D. Magier, Lublin – Siedlce 2010; M. Żukowski, *Wybrane aspekty dotyczące PZPR w latach 1948-1990 (liczebność, skład społeczny, dewizowe składki członkowskie i nomenklatura kadr)*, „Komunizm”, nr 2, 2013, http://komunizm.net.pl/wp-content/uploads/2013/07_zukowski.pdf; S. Drabik, *Nomenklatura kadr w województwie casus Krakowa*, [w:] *Partia, państwo, społeczeństwo*, red. K. Rokicki, Warszawa 2016.

² Zob. K. Paszek, P. Snoch, *Akta rejonów ewidencji partyjnej w zasobie Archiwum Państwowego w Katowicach*, [w:] *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – ludzie – dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin – Radzyń Podlaski 2012.

³ Zob. m.in. D. Magier, *System biurokratyczny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w województwie*

szczebla kierowniczego tej partii oficjalnie deklarowali nie tylko wolę zwalczania biurokratyzmu, będącego wynaturzeniem modelu biurokratycznego, lecz atakowali także podstawy tego ostatniego, np. opieranie się na fachowym personelu⁴. Była to albo obłuda albo ignorancja. Potrzeby związane z praktyką sprawowania władzy przez partię wymuszały na niej uciekanie się do rozwiązań biurokratycznych, łącznie z opieraniem się na różnego typu aktach. Wśród nich niepoślednią rolę odgrywała dokumentacja związana z ewidencją członkowską i zarządzaniem nomenklaturą kadr. Terminu ewidencja członkowska oraz sensu posiadania orientacji w liczbie osób należących do partii nie ma potrzeby objaśniać. Nomenklatura oznaczała zwłaszcza wykaz stanowisk, których obsadzenie wymagało decyzji lub akceptacji odpowiedniej instancji partyjnej. Ponadto termin ten dotyczył osób piastujących lub mogących piastować jedno ze stanowisk włączonych do tego wykazu. Ponadto nomenklatura kojarzona jest z zakresem kompetencji poszczególnych instancji partyjnych do decydowania o obsadzaniu owych stanowisk⁵. Aby możliwe było w jakiegokolwiek skali, na szczeblu centralnym, wojewódzkim lub powiatowym, realizowanie tych kompetencji, będących potwierdzeniem posiadania władzy w państwie, potrzebny był jednolity, spójny system informacji o poszczególnych osobach, partyjnych i niepartyjnych, które w ramach polityki kadrowej prowadzonej przez poszczególne instancje PZPR można było ulokować na określonych stanowiskach. Decyzje w tej sprawie, zapadające np. na posiedzeniach egzektyw KP, musiały być poprzedzone dostarczeniem informacji o tych, którzy w tym kontekście mogli być brani pod uwagę. Oczywiście, wcześniej informacje te należało zebrać i uporządkować tak, aby były dostępne. Temu w najogólniejszym zarysie miały służyć kartoteki funkcjonujące w ramach referatów personalnych (później referatów kadr) stanowiących część struktury organizacyjnej KP PZPR. Z kolei prowadzona w tej samej komórce ewidencja nie służyła tylko orientacji w liczebności członków partii mieszkających na danym terenie. Jej ważką rolę uwypuklają wypowiedzi przedstawicieli różnych gremiów kierowniczych PZPR. Prawidłowo prowadzona ewidencja miała wielkie znaczenie w życiu wewnętrznym organizacji partyjnych i była istotnym czynnikiem ideologicznego oraz organizacyjnego wzmocnienia partii⁶, jak również w poważnym stopniu wpływała na ochronę partii przed przenikaniem do jej szeregów „elementów przypadkowych lub wrogich”⁷. Dzięki niej możliwe było poznawanie kadr z ich zaletami i wadami, ich partyjne wychowywanie i przyśpieszanie rozwoju, tak, aby w odpowiednim czasie można

---

białskopodlaskim w latach 1975-1990, Siedlce 2013; tenże, *Podstawowe organizacje partyjne w systemie biurokratycznym Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej*, [w:] *Dzieje biurokracji*, t. IV, red. A. Górak, K. Latawiec, D. Magier, Lublin - Siedlce 2011.

⁴ Przywołam w tym kontekście wypowiedź sekretarza organizacyjnego KW PZPR w Lublinie, Edwarda Gabary, który we wrześniu 1949 r. mówił o potrzebie „łamania biurokratyzmu” w tamtejszej Wojewódzkiej Radzie Narodowej i o panującym na odcinku administracji „kretynizmie fachowości”. APL, KW PPR w Lublinie, sygn. 173: protokół z posiedzenia Egzekutywy KW z 28 IX 1949, k. 62.

⁵ A. Paczkowski, dz. cyt., s. 21.

⁶ *O ewidencji członków i kandydatów PZPR. Instrukcja KC PZPR, maj 1952*, [w:] *O budownictwie partyjnym. Uchwały Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej 1949-1953*, Warszawa 1954, s. 373.

⁷ APL, KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 6: sprawozdanie Komisji Rewizyjnej przy KP, b.d. [czerwiec 1954 r.], k. 55; tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 7: sprawozdanie Komisji Rewizyjnej na VI Konferencję Powiatową [listopad 1955 r.], k. 90.

je było wysunąć na wyższe i zarazem właściwie dobrane stanowiska.”⁸ Tego rodzaju wypowiedzi pokazują, jak poważnie traktowano tą z pozoru błahą sferę funkcjonowania partii. Potwierdzają też wyżej zasygnalizowaną tezę o silnym sprzężeniu ewidencji z systemem nomenklatury kadr.

Charakterystyka stanowiska kartotekarza KP PZPR

Prowadzenie ewidencji i dokumentacji dotyczącej nomenklatury wymagało zaangażowania zajmującego się tym pracownika. Stanowisko kartotekarza w komitetach powiatowych PZPR województwa lubelskiego utworzono w trakcie pierwszych działań polegających na kreowaniu zrębów jej struktury organizacyjnej wkrótce po wchłonięciu PPS przez PPR. W czasach tej ostatniej kartotekarz występował tylko w Komitecie Wojewódzkim i Komitecie Miejskim (dalej KM) PPR w Lublinie. Komitety powiatowe w ogóle nie zatrudniały tych funkcjonariuszy, a podstawowe zadania związane z prowadzeniem ewidencji oraz wspomagające realizację polityki kadrowej wykonywali tam instruktorzy personalni. Zmieniło się to po powstaniu PZPR. Wzrosło wówczas znaczenie instruktora personalnego, który, co podkreślił w październiku 1949 r. członek Egzekutywy lubelskiego KW Józef Dechnik, miał być pomocnikiem I sekretarza KP w wykonywaniu pracy „po linii kadr”. Nie powinien się angażować w techniczną stronę tej pracy ani zajmować się kancelarią komitetu czy sprawozdawczością⁹. Krytykowano tych instruktorów personalnych KP, którzy dawali się „spychać” do pozycji pracowników technicznych, w ten sposób „zabagniając” dobór kadr partyjnych oraz obsadzanie stanowisk w administracji i radach narodowych¹⁰. Podejście to podtrzymywano także w kolejnych latach. Zgodnie z uchwałami IV Plenum KC PZPR instruktorzy kadr powinni często przebywać w terenie i stykać się bezpośrednio z „masami pracującymi”, nie ograniczając się do wykonywanej zza biurka „pracy papierkowej”¹¹. W prowadzeniu dokumentacji mieli im pomagać właśnie kartotekarze. To jednak nie oznacza, że ci ostatni byli pracownikami technicznymi, jak referenci kancelarii czy maszynistki. Wyszczególniano ich w wykazach pracowników politycznych KP PZPR¹². Bazując na zaproponowanej przez Benona Dymka klasyfikacji funkcjonariuszy aparatu PZPR, kartotekarzy należałoby uznać za referentów politycznych stanowiących pośrednią grupę ulokowaną między wyższymi funkcjonariuszami politycznymi, a technicznymi¹³. W województwie lubelskim początkowo nie planowano zatrudniania kartotekarzy we wszystkich istniejących wówczas KP PZPR. Zgodnie z preliminarzami budżetowymi mieli być zaangażowani tylko w komitetach zaliczanych do I grupy, czyli w KP w Białej Podlaskiej, Chełmie, Hrubieszowie, Kraśniku, Krasnymstawie, Lubartowie, Łukowie, Lublinie, Puławach i Zamościu¹⁴.

⁸ Tamże, KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 26: protokół z plenum KP PZPR w Hrubieszowie z 26 V 1950, k. 25. Wypowiedź kierownika Wydziału Organizacyjnego KW, Zygmunta Szymańskiego.

⁹ Tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 77: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 7 X 1949, k. 30.

¹⁰ Tamże, KP PZPR w Biłgoraju, sygn. 59: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 6 X 1949, k. 45.

¹¹ Tamże, KM PZPR w Lublinie, sygn. 88: protokół z posiedzenia Egzekutywy KM z 13 VI 1950, k. 6.

¹² APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3293: wykaz imienny etatowych pracowników politycznych KP PZPR we Włodawie na dzień 15 VIII 1950, k. 45.

¹³ Por. B. Dymek, *Pracownicy etatowi Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej*, „Z pola walki”, nr 3-4 (103-104), 1983, s. 73.

¹⁴ APL, KW PZPR, sygn. 3922: preliminarz budżetowy PZPR na 1949 dla KP, b.d., k. 1.

Natomiast w preliminarzach KP z II grupy, tzn. z Biłgoraja, Radzyna, Tomaszowa i Włodawy stanowisko kartotekarza nie występowało¹⁵. Ale sytuacja ta szybko uległa zmianie. W większości komitetów z II grupy już w lutym 1949 r. zaangażowano kartotekarzy, najpóźniej (w lipcu tego roku) doszło do tego w KP w Tomaszowie. Na odprawie dla instruktorów personalnych KP w Lublinie w sierpniu tego roku instruktor Wydziału Personalnego KW Stanisław Palonka podkreślał, że każdy powiat musi mieć „dobrego kartotekarza”, który ma być przygotowany do objęcia stanowiska instruktora personalnego¹⁶. W KM PZPR w Lublinie od 1950 r. do początku 1951 r. oprócz kartotekarza zatrudniano też jego pomocnika¹⁷. Niewątpliwie wynikało to z potrzeb organizacji partyjnej miasta wojewódzkiego.

Czym konkretnie mieli się zajmować kartotekarze w KP? Z planu pracy p.o. kartotekarza z KP w Lubartowie wynika, że do ich obowiązków należało założenie księgi ewidencyjnej, kartotek skorowidzowych i skorowidza nomenklatury kadr oraz brakujących teczek osobowych¹⁸. Z kolei przykład z KP w Tomaszowie pokazuje, że kartotekarz odpowiadał zwłaszcza za uzupełnianie ewidencji członkowskiej i wypisywanie nowych legitymacji¹⁹. W ramach spraw związanych z ewidencją do kartotekarzy należało również egzekwowanie przysłania do KP akt personalnych członków partii przybyłych na jego teren²⁰. Mieli się też opiekować się przekazanymi przez KW PZPR w Lublinie w połowie 1949 r. do KP aktami osobowymi członków partii podlegających nomenklaturze KP. Za sprowadzenie tych akt z Lublina odpowiadali instruktor personalny z kartotekarzem, którym do tego zadania przydzielono ochronę złożoną z funkcjonariuszy PUBP²¹. Kartotekarze byli – i tak też ich określano²² – pracownikami biurowymi, co zasadniczo oznaczało nie angażowanie ich do prac organizacyjnych w terenie, do których zobowiązani byli przede wszystkim instruktorzy KP, jak też nie obarczanie ich innymi zadaniami w samym Komitecie. Lecz od tej quasi-reguły były odstępstwa. W KP w Radzynie kartotekarzowi powierzono dział szkoleniowy i sprawy organizacyjne w gminie Misie²³. Z kolei w KP w Tomaszowie kartotekarz odpowiadał też za kurs partyjnej szkoły wieczorowej działającej przy Komitecie²⁴. Nie zawsze przynosiło to dobre rezultaty. Kartotekarz KP w Lubartowie jako jego pełno-

¹⁵ Tamże, k. 2.

¹⁶ APL, KW PZPR, sygn. 3264: protokół z odprawy instruktorów personalnych KP w KW PZPR w Lublinie z 30 VIII 1949, k. 7v.

¹⁷ Tamże, KM PZPR w Lublinie, sygn. 85: etaty KM PZPR w Lublinie obowiązujące od 1 IV 1950, k. 30-31; tamże, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3295: wykaz towarzyszy zwolnionych z pracy w KM w Lublinie od 1 I do 1 VII 1951, k. 13.

¹⁸ Tamże, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3284: sprawozdanie personalne KP w Lubartowie za czerwiec z 4 VII 1949, k. 115.

¹⁹ Tamże, KP PZPR w Tomaszowie, sygn. 55: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 27 XII 1949, k. 70.

²⁰ Tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 553: pismo kartotekarza KP PZPR w Łukowie do KP PZPR w Lubartowie z 16 IX 1949, k. 28.

²¹ Tamże, KW PZPR, sygn. 3264: protokół z odprawy instruktorów personalnych KP w KW PZPR w Lublinie z 30 VIII 1949, k. 7v.

²² Tamże, sygn. 3929: wykaz imienny pracowników podległych [Komitetowi Wojewódzkiemu] KP i KM, b.d. [styczeń 1949 r.], k. 117, 120.

²³ APL, KP PZPR w Radzynie, sygn. 59: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 15 III 1949, k. 18.

²⁴ Tamże, KP PZPR w Tomaszowie, sygn. 55: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 27 XII 1949, k. 70.

mocnik wziął udział w skupie zboża w gminie Kamionka, lecz po powrocie doczekał się kary upomnienia od Egzekutywy KP za picie tam wódki i podezwanie w ten sposób dobrego imienia partii²⁵.

Stanowisko kartotekarza w KP PZPR istniało do 1952 r. włącznie. Zlikwidowano je w związku ze zniesieniem wydziałów kadr na mocy uchwały KC PZPR z listopada 1952 r. o decentralizacji pracy z kadrami partyjnymi²⁶. Zgodnie z instrukcją wydaną na jej podstawie przez KW PZPR w Lublinie poszczególne wydziały KP miały przejąć sprawy obsady kadrowej i ogólnie sprawy personalne z określonych zakładów, instytucji i urzędów²⁷. Zmiany te odnosiły się do sfery etatowo-organizacyjnej i nie obejmowały decentralizacji samych kartotek, które miały pozostać nie naruszone²⁸. Ich prowadzeniem w KP mieli się odciążać zajmować pracownicy na stanowisku kierownika kartoteki bądź instruktora ewidencji – niektóre KP zatrudniały nawet obu tych funkcjonariuszy. Charakterystyczne, że instruktorzy ewidencji zaczęli się pojawiać w aparacie KP jeszcze przed likwidacją wydziałów kadr i zniesieniem stanowiska kartotekarza. W niektórych KP (np. w Kraśniku i Puławach) w ciągu 1952 r. funkcjonowali oni równolegle z kartotekarzami, w innych z kolei występowali zamiast nich (Biała Podlaska, Biłgoraj, Chełm). Egzekutywa KW PZPR w Lublinie w lipcu 1952 r. zatwierdziła instruktorów ds. ewidencji we wszystkich KP. W białkopodlaskim KP funkcję tę powierzono instruktorowi Wydziału Kadr, w KP w Hrubieszowie, Krasnymstawie, Lublinie (powiecie i mieście), Łukowie i Puławach - instruktorom Wydziału Organizacyjnego, a w Kraśniku i Radzyńniu kierownikom Kancelarii KP. Oprócz KP w Biłgoraju, gdzie stanowisko instruktora ewidencji prawdopodobnie powierzono specjalnie zaangażowanemu pracownikowi, w pozostałych KP: w Chełmie, Lubartowie, Tomaszowie, Włodawie i Zamościu funkcję instruktora ewidencji powierzono dotychczasowym kartotekarzom²⁹. Ostatecznie to właśnie instruktorzy ewidencji zastąpili ich w roli funkcjonariuszy prowadzących komitetowe kartoteki i akta osobowe.

Przyjmowanie do pracy i zwalnianie kartotekarzy

Kartotekarzy przyjmowano do pracy na mocy uchwał egzekutywy KP. Te ostatnie były wszakże zobowiązane do wcześniejszego przesłania Egzekutywie KW kandydatur do zatwierdzenia, za pośrednictwem Wydziału Personalnego KW³⁰. Wnioskowi w sprawie zatrudnienia pracownika politycznego musiały towarzyszyć kompletne akta kandydata. Przed jego angażem KP musiał otrzymać pisemną zgodę z KW³¹. Jeżeli kan-

²⁵ Tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 84: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 24 II 1951, k. 137.

²⁶ *O decentralizacji pracy z kadrami w aparacie partyjnym, listopad 1952*, [w:] *O budownictwie partyjnym. Uchwały Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej 1949–1953*, Warszawa 1954, s. 388–390.

²⁷ APL, KP PZPR w Krasnymstawie, sygn. 80: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 24 XII 1952, k. 123. Np. były instruktor kadr już jako kierownik kartoteki miał odpowiadać bezpośrednio za rady narodowe, PZGS i GS.

²⁸ *O decentralizacji pracy z kadrami...*, s. 390.

²⁹ APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 190: protokół z posiedzenia Egzekutywy KW z 10 VII 1952, k. 7–8.

³⁰ Tamże, sygn. 3359: pismo z KP PZPR w Kraśniku do Wydziału Personalnego KW z 23 V 1949, k. 2; tamże, sygn. 3264: protokół z odprawy instruktorów personalnych KP z 28 VII 1949, k. 3.

³¹ Tamże, sygn. 3359: pismo z Wydziału Personalnego KW do KP PZPR w Kraśniku z 9 VI 1949, k. 84.

dydat pochodził z innego powiatu i pracował tam w aparacie partyjnym, egzekutywa KP zwracała się do tamtejszego kierownictwa o jego zaopiniowanie³². Zdarzało się, tak jak w przypadku zaproponowanej przez KP PZPR w Hrubieszowie pracownicy Powiatowej Komendy Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”, że przedstawiane propozycje KW odrzucał (niekiedy, jak w tym przypadku, bez podania przyczyn)³³. Kandydaci, jak to dalej wykaże, nie musieli legitymować się szczególnymi dokonaniem czy wykształceniem. Sposób prowadzenia kartotek mieli poznać z odpowiednich instrukcji lub na odprawach szkoleniowych. Tego rodzaju odprawę dla kartotekarzy i instruktorów personalnych (przedmiotem omówienia miała tam być instrukcja w sprawie prowadzenia kartoteki) KW PZPR w Lublinie zorganizował 20 czerwca 1949 r.³⁴ Natomiast, jak podkreślono na zebraniu Egzekutywy KP w Radzynie, specjalny charakter stanowiska wiążącego się z prowadzeniem kartoteki wymagał zaangażowania „towarzysza” bezwzględnie godnego zaufania. Ze znalezieniem takowego niekiedy miewano kłopot³⁵. Listy płac niektórych KP pokazują, że dochodziło nawet do kilkumiesięcznych wakacji na tym stanowisku. Tak było np. w KP PZPR w Kraśniku, gdzie etat kartotekarza pozostawał nieobsadzony od lipca 1949 r. do marca 1950 r., co jako nader niewłaściwe zostało wytknięte przez przedstawiciela Wydziału Personalnego KW³⁶.

Podobny tryb obowiązywał przy zwalnianiu kartotekarzy lub przenoszeniu ich na inne stanowiska polityczne w obrębie aparatu KP. Podobnie było przy przenoszeniu ich na stanowisko sprawozdawcy³⁷. Ich ewentualne przesunięcia na etaty kancelistów egzekutywy KP musiały uzgadniać z KW³⁸.

Przyczyny ich zwalniania były różne. Zdarzało się, że niektóre osoby uznawano za nienadające się do wykonywania tej pracy. Z tego powodu pracę stracili „towarzyszkami”-kartotekarze z KP w Zamościu, Łukowie i w Kraśniku w 1950 r. i w 1952 r.³⁹ Innym powodem ich zwalniania było nieetyczne zachowanie. Ze „wielokrotne pijaństwo” oraz za współpracę z Niemcami za okupacji w styczniu 1950 r. zwolniono kartotekarza w KP w Biłgoraju⁴⁰. W KP w Białej Podlaskiej w czerwcu tego roku Egze-

³² APL, KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 64: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 2 XI 1949, k. 44v.

³³ Por. APL, KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 70: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 31 X 1951, k. 108; tamże, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3366, pismo z Wydziału Kadr KW do KP w Hrubieszowie z 12 XI 1951, k. 36.

³⁴ APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3356: pismo okólne z Wydziału Personalnego KW do I sekretarza KP z 11 VI 1949, k. 125.

³⁵ Tamże, KP PZPR w Radzynie, sygn. 59: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 8 II 1949, k. 11.

³⁶ Tamże, KP PZPR w Kraśniku, sygn. 74: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 13 IX 1949, k. 20; tamże, sygn. 75: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 22 III 1950, k. 96.

³⁷ APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3372: pismo z KW w Lublinie do KP w Puławach z 10 XI 1952, k. 150.

³⁸ T. Czarnota, *Personel kancelaryjny w aparacie komitetów powiatowych PZPR w województwie lubelskim w latach 1948-1954*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, t. X, 2014, s. 551.

³⁹ APL, KW PZPR, sygn. 3293: wykaz imienny zmian w aparacie partyjnym KP w Zamościu w okresie I I - 15 VIII 1950, k. 63; tamże, sygn. 3292: wykaz imienny zmian w aparacie partyjnym KP w Łukowie w okresie I I - 15 VIII 1950, k. 54.; tamże, sygn. 3297: imienny wykaz zwolnionych i przesuniętych pracowników politycznych KP w Kraśniku za okres I I - 22 V 1952, k. 47.

⁴⁰ Tamże, sygn. 3290: imienny wykaz zmian w aparacie partyjnym KP PZPR w Biłgoraju za okres od 1 XI 1949 do 1 II 1950, k. 28; tamże, sygn. 3285: sprawozdanie Wydziału Personalnego KW za grudzień 1949 i styczeń 1950, k. 30.

kutywa zwolniła kartotekarza, który będąc nietrzeźwym urządził w lokalu gastronomicznym awanturę. Udzielono mu nagany i przeniesiono do pracy w innym powiecie, pozostawiając go wszakże w aparacie partyjnym⁴¹. Niegdysiejszy kartotekarz KP w Tomaszowie, awansowany (1950 r.) na instruktora kadr został usunięty z aparatu za „niemoralne prowadzenie się”, a konkretnie za utrzymywanie intymnych stosunków z kobietami, spośród których dwie „rościły do niego pretensje”⁴². Poważniejszą przyczyną wyrzucania kartotekarzy z pracy w KP była niedyskrecja. Kartotekarz włodawskiego KP została zwolniona za nie przestrzeganie tajemnicy partyjnej oraz zły stosunek do pracy i kierownictwa partyjnego. Usunięto ją też z partii⁴³. Za nie dochowanie tajemnicy i „wynoszenie do domu” informacji z KP, później komentowanych przez „niepożądane” osoby, zwolniono jesienią 1949 r. włodawskiego kartotekarza⁴⁴. Tło tej decyzji było głębsze. Powodem jego zwolnienia miało być zwłaszcza „powiązanie z kołtunerią drobnomieszczańską”⁴⁵. Kartotekarze dosyć często byli zwalniani ze względów politycznych. Był kartotekarz KP w Chełmie, po awansie na instruktora, został przez usunięty z aparatu partyjnego za „polityczne lawirantwo” oraz za zatajenie informacji o ciąży na nim wyroku sądowym z czasów służby w wojsku⁴⁶. Jego kolega po fachu z krasnostawskiego KP, który dostąpił identycznego awansu, został w 1951 r. zwolniony ze względu na niejasne pochodzenie społeczne. Pochodził z za Bugu i nie wiadomo kim tam był. Do tego miał za żonę córkę strażnika więziennego z czasów sanacyjnych i okupacji⁴⁷. Kartotekarz KM w Lublinie usunięto ze stanowiska z dniem 1 marca 1950 r. za niejasną przeszłość i za to, że syn jej stryja należał do „bandy”. W oczach partyjnego kierownictwa był to wystarczający argument za uznaniem jej za politycznie niepewną⁴⁸. Jeden z członków Egzekutywy KM stwierdził przy tym, że jeśli rodzina pracownika komitetu miała związki z „bandą”, to taki człowiek nie może w nim pracować. Podobno została też przyłapana przez I sekretarza KM na tym, że w późnych godzinach wieczornych wizytowała ją dwóch osobników, którzy przyszli do niej „bez żadnego interesu” i których przyjmowała tam, gdzie nie każdemu pracownikowi KM wolno było wchodzić⁴⁹. Podobnie było w przypadku kartotekarza w KP w Białej Podlaskiej, zwolnionego z powodu brata, który siedział w więzieniu za przynależność do AK po tzw. wyzwoleniu

⁴¹ APL, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 54: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 12 VI 1950, k. 68

⁴² Tamże, KW PZPR w Lublinie, sygn. 448: uchwała Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej (dalej WKKP) z 18 VI 1951, k. 29.

⁴³ Kilka miesięcy później przywrócono jej członkostwo, dając nagany za brak samokrytyki i niewłaściwy stosunek do kierownictwa. APL, KP PZPR we Włodawie, sygn. 68: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 27 VI 1951, k. 219; tamże, KW PZPR w Lublinie, sygn. 445: uchwała WKKP z 13 X 1951, k. 26.

⁴⁴ Tamże, KP PZPR we Włodawie, sygn. 62: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 29 X 1949, k. 153.

⁴⁵ Przeniesiono go na stanowisko kierownika klubu związków zawodowych we Włodawie. APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3293: imienny wykaz zmian w aparacie partyjnym KP PZPR we Włodawie i w KG [PZPR], 21 II 1950, k. 47.

⁴⁶ Tamże, sygn. 448: uchwała WKKP z 30 I 1950, k. 92.

⁴⁷ Tamże, sygn. 3367: pismo z KP PZPR w Krasnymstawie do KW, b.d. [VI/VII 1951], k. 6.

⁴⁸ APL, KM PZPR w Lublinie, sygn. 86: protokół z posiedzenia Egzekutywy KM z 3 XII 1949, k. 93; tamże, sygn. 857: wykaz imienny zmian w aparacie partyjnym KM i [wśród] sekretarzy etatowych KZ od 1 I do 15 VIII 1950, k. 40.

⁴⁹ Tamże, sygn. 86: protokół z posiedzenia Egzekutywy KM z 3 XII 1949, k. 93-94.

niu i za rozsiewanie „wrogiej wersji” o ZSRR⁵⁰. Kartotekarza KP Puławy w końcu 1949 r. zdecydowano usunąć ze stanowiska nie tylko dlatego, że za okupacji był członkiem ZWZ, lecz także za to, że w 1948 r. (sic!) był w PPS⁵¹. To dość dziwne uzasadnienie, biorąc pod uwagę to, że nie był on jedynym kartotekarzem ze stażem w koncesjonowanej PPS. Kartotekarz tomaszowski KP został jesienią 1951 r. zwolniony za przynależność do AK i zatajenie tego faktu w aktach personalnych⁵². Jak pokazują powyższe przypadki, mimo gęstego „sita” stosowanego przy ich angażowaniu, do aparatu partyjnego dostawały się osoby wysoce niepożądane z punktu widzenia ideologicznego.

Ludzie, których angażowano jako kartotekarzy w KP PZPR w województwie lubelskim mieli różne doświadczenia zawodowe. Kartotekarz KP w Lublinie w latach 1950-1951 wcześniej była kancelistką w Referacie Społeczno-Politycznym Starostwa Powiatowego Lubelskiego⁵³. Jeden z biłgorajskich kartotekarzy uprzednio był starszym rejestratorem w tamtejszym Urzędzie Skarbowym⁵⁴. Do pracy kartotekarza w KP w Krasnymstawie w czerwcu 1950 r. przyjęto dotychczasową maszynistkę Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego⁵⁵. Kartotekarz kraśnickiego KP (1949 r.) wcześniej był buchalterem w Państwowych Nieruchomościach Ziemskich w Wólce Gościeradowskiej. Pełnił też funkcję sekretarza Komitetu Gminnego PZPR w Gościeradowie⁵⁶. Jego koleżanka po fachu z Hrubieszowa przeszła do pracy w KP ze stanowiska referenta kontraktowego ziemiopłodów w Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska (dalej: SCh)⁵⁷. Inna pani zajmująca tam to samo stanowisko wcześniej była biuralistką w Powiatowej Radzie Związków Zawodowych⁵⁸. Kartotekarz lubartowski KP pracujący w tym charakterze w 1949 r. był przedtem hutnikiem w tamtejszej Państwowej Hucie Szkła⁵⁹. Kartotekarz KP we Włodawie w latach 1949-1950 uprzednio zatrudniano w dziale zaopatrzenia Powiatowego Związku Gminnych Spółdzielni⁶⁰. Z kolei „towarzyszka” będąca kartotekarzem KP w Kraśniku w 1952 r. wcześniej pracowała na roli

⁵⁰ APL, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 56: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 15 III 1951, k. 92.

⁵¹ Tamże, KW PZPR w Lublinie, sygn. 174: protokół z posiedzenia Egzekutywy KW z 31 XII 1949, k. 59; tamże, sygn. 3303: usunięci z pracy w aparacie partyjnym, b.d., k. 10.

⁵² Tamże, KP PZPR w Tomaszowie, sygn. 58: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 31 X 1951, k. 156.

⁵³ APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3292: wykaz imienny zmian w aparacie partyjnym KP w Lublinie za okres 1 I - 15 VIII 1950, k. 12.

⁵⁴ APL, Izba Skarbowa w Lublinie, sygn. 62: wykaz zmian stanu osobowego [urzędników urzędów podległych Izbie Skarbowej] za III kwartał 1945 r., k. 44.

⁵⁵ Tamże, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3291: imienny wykaz pracowników politycznych przyjętych KP PZPR w Krasnymstawie od 1 IV do 30 XI 1950, k. 24.

⁵⁶ APL, KP PZPR w Kraśniku, sygn. 1: wykaz imienny delegatów obecnych na Powiatowej Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej w Kraśniku w dn. 27 II 1949, k. 12; tamże, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3359: pismo z KP PZPR w Kraśniku do Wydziału Personalnego KW z 23 V 1949, k. 2.

⁵⁷ Tamże, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3297: wykaz pracowników etatowych KP w Hrubieszowie przyjętych do pracy w okresie 1 I - 30 IV 1952, k. 25.

⁵⁸ Tamże, sygn. 3290: wykaz imienny zmian w aparacie partyjnym KP i sekretarzy KG za okres 1 XI 1949 - 1 II 1950, k. 68.

⁵⁹ Tamże, sygn. 3360: pismo od kierownika WSzP do Wydziału Ekonomicznego KW z 6 IV 1949, k. 65.

⁶⁰ Tamże, sygn. 3293: imienny wykaz zmian w aparacie partyjnym KP we Włodawie i KG z 21 II 1950, k. 47.

w indywidualnym gospodarstwie w Marynopolu⁶¹. Przytoczone przykłady pokazują, że wśród kartotekarzy KP PZPR województwa lubelskiego występowały osoby reprezentujące pełen przekrój społeczno-zawodowy: pracowników umysłowych, robotników i chłopów. Posady kartotekarzy obejmowali też „towarzysze” wcześniej pełniący różne funkcje w aparacie PZPR. Dwóch kartotekarzy w KP w Biłgoraju wcześniej było sekretarzami komitetów gminnych⁶². Kartotekarzem KP w Krasnymstawie został „towarzysz” pracujący tam od kilku miesięcy jako instruktor budowlany⁶³. Zastępcą kartotekarza, a potem kartotekarzem KM w Lublinie została maszynistka z Komitetu Węzła Kolejowego PZPR⁶⁴. W KP w Lublinie na to stanowisko po pół roku przeniesiono dotychczasową instruktorkę organizacyjną, notabene absolwentkę Wojewódzkiej Szkoły Partyjnej (dalej: WSzP). Decyzję tą Egzekutywa KP uzasadniła następująco: „Tow. [arzyszka] Figiel jest słabą instruktorką, a na kartotece w zupełności da sobie radę.”⁶⁵ Przy takich jak to przesunięciach, które nie miały charakteru awansu, zgodę musiał wyrazić sam zainteresowany⁶⁶. Dostyc często zdarzało się, że stanowisko kartotekarza obejmowali kanceliści KP, zwłaszcza maszynistki. Początek kariery Teresy Czyż z KM w Lublinie stanowi jeden z licznych przykładów obejmowania przez „technicznych” kancelistów politycznego stanowiska kartotekarza⁶⁷. Bodaj najrzadsze i dostyc kuriozalne są przypadki powierzania stanowiska kartotekarza woźnemu lub sprzątacze KP⁶⁸. Potwierdzałyby one tezę o braku szczególnych wymagań wobec kandydatów na to stanowisko, przynajmniej w wymiarze posiadanych doświadczeń zawodowych. Decydujące musiało być kryterium wzbudzanego zaufania. Rzadko kartotekarzami zostawali funkcjonariusze aparatu Związku Młodzieży Polskiej. Jest mi znany tylko jeden taki przypadek, dotyczący kartotekarza KP w Tomaszowie, a wcześniej pracownika tamtejszego Powiatowego Zarządu ZMP⁶⁹. Być może nie bez znaczenia przy powierzaniu owej funkcji było osiągnięcie pewnego progu wiekowego.

⁶¹ Tamże, sygn. 3297: imienny wykaz pracowników politycznych KP w Kraśniku przyjętych do pracy w okresie 1 I – 30 IV 1952, k.

⁶² Tamże, sygn. 3290: imienny wykaz zmian w aparacie partyjnym KP PZPR w Biłgoraju za okres od 1 XI 1949 do 1 II 1950, k. 28; tamże, wykaz imienny zmian w aparacie partyjnym KP PZPR w Biłgoraju od 1 I do 15 VIII 1950, k. 27.

⁶³ APL, KP PZPR w Krasnymstawie, sygn. 68: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 16 IV 1949, k. 21v.

⁶⁴ Tamże, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3929: wykaz imienny pracowników podległych [Komitetowi Wojewódzkiemu] KP i KM, b.d. [styczeń 1949], k. 119.

⁶⁵ Tamże, KP PZPR w Lublinie, sygn. 57: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 29 VIII 1951, k. 112.

⁶⁶ Tamże, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3372: pismo z KW w Lublinie do KP w Puławach z 10 XI 1952, k. 150.

⁶⁷ Będąca od marca 1947 r. maszynistką w Komitecie Dzielnicowym PPR Dzielnicy Śródmieście, w styczniu 1949 r. przeszła na podobny etat w KM, w kwietniu tego roku została kartotekarzem w Wydziale Kadr KM i była nim – z przerwą w okresie wrzesień – grudzień 1949 r. – do maja 1950 r. W czerwcu tego roku objęła tam stanowisko instruktora personalnego i zajmowała je do lutego 1951 r. Zob. APL, KM PZPR w Lublinie, sygn. 857: wykaz imienny zmian w aparacie partyjnym KM i sekretarzy etatowych KZ od 1 I do 15 VIII 1950, k. 40; tamże, sygn. 90: protokół z posiedzenia Egzekutywy KM z 7 II 1951, k. 76.

⁶⁸ APL, KW PZPR, sygn. 3293: wykaz imienny zmian w aparacie partyjnym KP w Radzynie w okresie od 1 I do 15 VIII 1950, k. 14., tamże, wykaz imienny zmian w aparacie partyjnym KP w Zamościu w okresie 1 I – 15 VIII 1950, k. 63.

⁶⁹ Tamże, KP PZPR w Tomaszowie, sygn. 58: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 31 X 1951, k. 156.

Niekiedy objęcie stanowisko kartotekarza było poprzedzone odbyciem politycznego kursu w WSzP. Było to udziałem kartotekarza (1949 r.) KP w Lubartowie⁷⁰ oraz kartotekarzy KP w Puławach (wcześniej referenta kancelarii)⁷¹ i w Tomaszowie⁷². Uchwyciłem też przypadek kartotekarza, który w 1950 r. miał objąć tę funkcję w związku z koniecznością rezygnacji ze Szkoły Oficerów Polityczno-Wychowawczych WP z powodów zdrowotnych⁷³.

Kariery kartotekarzy KP

Naturalną drogę awansu dla kartotekarza było objęcie funkcji instruktora personalnego (później instruktora kadr). Zgodnie z wykładnią przedstawiciela Wydziału Personalnego KW PZPR w Lublinie, kartotekarz powinien być wręcz przygotowany do objęcia owego stanowiska i dlatego należało go do tych prac wprowadzać⁷⁴. Tłumaczy to przypadki zastępowania instruktorów personalnych przez kartotekarzy np. podczas urządzanych dla nich odpraw w KW (*vide* przypadek kartotekarza z KP w Białej Podlaskiej)⁷⁵ oraz faktyczne spełnianie zadań tegoż instruktora przez kartotekarza⁷⁶. Tego rodzaju sytuacje nie były incydentalne, co skłania do uznania tego kierunku awansu kartotekarzy za najbardziej typowy. Tak samo jak naturalnym był awans pomocnicy kartotekarza na kartotekarza (po opróżnieniu się tego etatu) w KM w Lublinie⁷⁷. Kartotekarze obejmowali także inne funkcje w KP. Kartotekarz KP w Krasnymstawie został w marcu 1950 r. instruktorem propagandy masowej i był nim niemal do końca 1951 r. Kartotekarz włodawskiego KP została w 1952 r. instruktorem organizacyjnym ds. kobiet⁷⁸. Z kolei kartotekarz KP w Białej Podlaskiej po zwolnieniu z tego stanowiska za pijacką burdę (czerwiec 1950 r.) po kilku miesiącach powrócił tam jako instruktor Wydziału Organizacyjnego, a następnie został instruktorem ds. ewidencji, zaś w listopadzie 1952 r. Egzekutywa KW zatwierdziła go jako kierownika Wydziału Organizacyjnego⁷⁹. Kartotekarz KP w Lubartowie Bolesław Trojan (1949 r.) miał wyjątkową i dynamicznie przebiegającą karierę. Po kilku miesiącach został sprawozdawcą (grudzień tego roku), następnie był instruktorem organizacyjnym (od kwietnia 1950 do stycznia 1951 r.) tymczasowo oddelegowanym do pełnienia funkcji sekretarza KM (czerwiec 1950

⁷⁰ Tamże, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3360: pismo od kierownika WSzP do Wydziału Ekonomicznego KW z 6 IV 1949, k. 65.

⁷¹ Tamże, sygn. 3315: pismo z Wydziału Kadr KW do KP w Puławach z 5 IX 1951, k. 50; tamże, wykaz słuchaczy WSzP, II turnus, z 9 V 1952, k. 264.

⁷² Tamże, wykaz absolwentów WSzP zakwalifikowanych do POM, KW, KP, MON, ZMP od 1 marca do 1 sierpnia 1951, k. 1.

⁷³ APL, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 70: projekt kandydatów na pracowników KP w Krasnymstawie, b.d. [1950], k. 33.

⁷⁴ Tamże, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3264: protokół z odprawy instruktorów personalnych KP z 28 VII 1949, k. 3.

⁷⁵ Tamże, sygn. 3367: telefonogram z KW do wszystkich KP z 24 II 1951, k. 31.

⁷⁶ APL, KM PZPR w Lublinie, sygn. 87: protokół z posiedzenia Egzekutywy KM z 22 V 1950, k. 121.

⁷⁷ Tamże, sygn. 88: protokół z posiedzenia Egzekutywy KM z 26 VII 1950, k. 87.

⁷⁸ APL, KP PZPR we Włodawie, sygn. 71: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 15 III 1952, k. 148

⁷⁹ Tamże, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 55: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 5 X 1950, k. 46; tamże, sygn. 61: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 16 X 1952, k. 60; APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3372: pismo z KW w Lublinie do KP w Białej Podlaskiej z 6 XI 1952, k. 4.

r. – styczeń 1951 r.). Później krótko znów był sprawozdawcą, następnie instruktorem organizacyjnym (luty 1951 r. – styczeń 1952 r.) i instruktorem personalnym (luty 1952 r. – styczeń 1953 r.). W latach 1953–1954 zaliczył stanowiska instruktora ds. ewidencji (do maja 1953 r.), instruktora organizacyjnego (do lutego 1954 r.), ponownie sekretarza KM (od marca tego roku) i od grudnia 1954 r. ponownie instruktora wydziału organizacyjnego KP. Podsumowując, między 1949 r. a 1954 r., czyli w ciągu 5 lat, 11-krotnie zmieniał funkcję w aparacie KP!

Furtką do dalszej kariery otwierającą się przed każdym funkcjonariuszem aparatu PZPR, w tym przed kartotekarzami, był udział w szkoleniu politycznym. Niektórzy z nich odbyli kurs w WszP, dzięki temu awansując na wyższe stanowiska. Np. kartotekarz KP we Włodawie po tym, jak w 1950 r. skierowano ją do szkoły partyjnej⁸⁰, objęła (lata 1951–1952) stanowisko instruktora propagandy KP. Niekiedy jednak Egzekutywa KW odmawiała zatwierdzenia zgłaszanych przez KP kandydatur kartotekarzy do przeszkolenia w WSzP. Stało się to w 1951 r. udziałem radzyńskiego kartotekarza, który miał reprezentować zbyt niski poziom polityczny. Wkrótce został referentem kancelarii KP⁸¹. Z drugiej strony bywało, że kandydaci, jak było w przypadku kartotekarzy z KP w Chełmie, wytypowani na taki kurs odmawiali wzięcia w nim udziału⁸². Ostatecznie awans zależał od predyspozycji absolwentów szkoły partyjnej, spośród których nie każdy zdołał utorować sobie w ten sposób ścieżkę do kariery. Pokazuje to przykład kartotekarz z KP w Kraśniku. Z końcem kursu w WSzP w Lublinie oceniono ją jako nie rokującą perspektyw podjęcia pracy politycznej. Mimo okazywanych chęci na jej niekorzyść działały nieśmiałość i słabe przygotowanie. Ponoć obawiała się pracy politycznej, a przy tym, mimo pracowitości, była średnio zdolna. Z tych powodów uznano, że powinna w dalszym ciągu być kartotekarzem w KP⁸³.

Rzadko obserwowaną sytuacją było przejście kartotekarza któregoś z KP do pracy w KW PZPR w Lublinie. Awansem takim została objęta Feliksa Michalek, kartotekarz KP w Lublinie (1948–1950). W aparacie KW objęła stanowisko kartotekarza Wydziału Kadr. Następnie wytypowano ją do odbycia kursu w WSzP (lipiec 1951 r.), po którego ukończeniu w czerwcu 1952 r. zatwierdzono ją na stanowisku referentki Wydziału Kadr⁸⁴. W tym charakterze pracowała do lutego 1953 r. Następnie, w związku z likwidacją Wydziału Kadr, przeniesiono ją do Wydziału Rolnego KW jako referenta sektora kadr i ewidencji⁸⁵. Stamtąd z końcem sierpnia 1955 r. Egzekutywa KW przeniosła ją do Prezydium WRN w Lublinie na stanowisko inspektora kadr⁸⁶. Jak widać, pomimo kilkukrotnego zmieniania miejsca pracy, pozostawała przy specjalizacji wyuczzonej w KP PZPR.

⁸⁰ APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3293: imienny wykaz zwolnionych i przesuniętych pracowników politycznych KP we Włodawie w okresie 1 IV – 30 XI 1950, k. 37.

⁸¹ Tamże, sygn. 3315: pismo z Wydziału Kadr KW PZPR w Lublinie do KP PZPR w Radzynie z 5 IX 1951, k. 45.

⁸² APL, KP PZPR w Chełmie, sygn. 86: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 18 VII 1951, k. 46, 47.

⁸³ Tamże, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3320: lista słuchaczy WSzP w Lublinie, 1 XI 1952, k. nlb.

⁸⁴ Por. APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 189: protokół z posiedzenia Egzekutywy KW z 5 VI 1952, k. 368; tamże, KM PZPR w Lublinie, sygn. 92: protokół z posiedzenia Egzekutywy KM z 25 VII 1951, k. 142.

⁸⁵ APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 193: protokół z posiedzenia Egzekutywy KW z 3 II 1953, k. 184.

⁸⁶ Tamże, sygn. 209: protokół z posiedzenia Egzekutywy KW z 25 VIII 1955, k. 179.

Bardziej skomplikowana okazała się kariera sprawozdawcy w KW Mikołaja Tatura, a wcześniej kartotekarza oraz referenta kancelarii i sprawozdawcy KP w Kraśniku (1949–1950). Po pewnym czasie został wnikliwie prześwietlony i wyszły na jaw fakty „kompromitujące” go w oczach przełożonych z KW. Przed wojną ochotniczo służył w Wojsku Polskim, a także w pułku Korpusu Ochrony Pogranicza w Zdołbunowie i zdał maturę jako funkcjonariusz tej formacji. W czasie okupacji należał do Polskiej Armii Ludowej w Zdołbunowie, który po wojnie został w granicach ZSRR. Z tych powodów został decyzją Egzekutywy KW ze stycznia 1952 r. zdjęty ze stanowiska i z pracy w aparacie partyjnym⁸⁷. W czerwcu 1952 jego teczkę przesłano do akt nomenklatury KM PZPR w Lublinie⁸⁸. W latach 1952–1953 r. był uchwytany jako kierownik Wydziału Handlu w Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Lublinie⁸⁹, natomiast w 1954 r. był starszym inspektorem Państwowej Inspekcji Handlowej⁹⁰.

Największą karierę spośród wszystkich kartotekarzy KP z województwa lubelskiego zrobił Henryk (vel Józef Henryk) Szponar z Tomaszowa Lubelskiego. Bezpośrednio przed objęciem tej funkcji (listopad 1951 r.) był od 1950 r. sekretarzem Zarządu Gminnego ZMP w Krynicach⁹¹. Miał wówczas 20 lat. Ze stanowiska kartotekarza KP przeniesiono go na sekretarza KG w Komarowie⁹². Wiosną 1952 r. powołano go do wojska⁹³. Służbę wojskową odbył w Giżycku w okresie 21 kwietnia 1952 r. – 30 października 1953 r., następnie powrócił na stanowisko sekretarza KG w Komarowie⁹⁴. W styczniu 1954 r. wysłano go na sześciomiesięczny kurs w WSzP⁹⁵. Ukończywszy ją, został (sierpień 1954 r.) referentem w Wydziale Organizacyjnym KW, a od czerwca 1955 r. był pracownikiem Kancelarii I Sekretarza KW⁹⁶. W styczniu 1956 r. Egzekutywa KW zatwierdziła jego awans ze stanowiska referenta na instruktora⁹⁷. W kwietniu 1961 r. został starszym instruktorem⁹⁸. W styczniu 1965 r. objął stanowisko zastępcy kierownika wydziału w Sekretariacie I Sekretarza KW⁹⁹. Trzy lata później Plenum KW zatwierdziło jego kandydaturę jako członka zespołu ds. ogólnoeconomicznych w Komisji Ekono-

⁸⁷ Tamże, sygn. 187: protokół z posiedzenia Egzekutywy KW z 17 I 1952, k. 42-43.

⁸⁸ Tamże, sygn. 3270: Ewidencja osób wybyłych objętych nomenklaturą KW i KP 1949-1970, k. 8.

⁸⁹ Zob. APL, KM PZPR w Lublinie, sygn. 97: protokół z posiedzenia Egzekutywy KM z 22 VIII 1952, k. 146; tamże, sygn. 104: protokół jw. z 29 VII 1953, k. 49.

⁹⁰ Tamże, sygn. 105: wykaz wykładowców [szkolenia partyjnego przy KM] – zał. nr 2 do protokołu z posiedzenia Egzekutywy KM z 6 VIII 1954, k. 159.

⁹¹ APL, KP PZPR w Tomaszowie, sygn. 566: obsada KG w powiecie tomaszowskim [5 IV 1951], k. 5; tamże, sygn. 3: protokół z III powiatowej konferencji sprawozdawczo-wyborczej z 8-9 XII 1951, k. 13; Archiwum UMCS, sygn. E54/107: życiorys Józefa Henryka Szponara z 10 IV 1970, k. 2.

⁹² APL, KP PZPR w Tomaszowie, sygn. 59: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 11 II 1952, k. 36.

⁹³ Tamże, protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 24 IV 1952, k. 130.

⁹⁴ Archiwum UMCS, sygn. E54/107: życiorys Józefa Henryka Szponara z 10 IV 1970, k. 2; Archiwum Ład w Łubnej, KW PZPR w Lublinie, sygn. 2/23: Ewidencja pracowników KW PZPR w Lublinie (założona w roku 197...), k. nlb.; APL, KP PZPR w Tomaszowie, sygn. 62: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 25 XI 1953, k. 170.

⁹⁵ APL, KP PZPR w Tomaszowie, sygn. 63: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 19 I 1954, k. 16.

⁹⁶ Tamże, KW PZPR w Lublinie, sygn. 10 (dawna 1878): lista płacy pracowników KW PZPR w Lublinie za 1-31 VIII 1954, k. 27; tamże, sygn. 11 (dawna 1880): lista płacy pracowników KW PZPR w Lublinie za 1-30 VI 1955, k. 114.

⁹⁷ Tamże, sygn. 212: protokół z posiedzenia Egzekutywy KW z 10 I 1956, k. 5.

⁹⁸ Tamże, sygn. 602: protokół z posiedzenia Sekretariatu KW z 24 IV 1961, k. 42.

⁹⁹ Tamże, sygn. 641: protokół z posiedzenia Sekretariatu KW z 4 I 1965, k. 5.

micznej przy KW¹⁰⁰. Do wiosny 1968 r. kierował Kancelarią I Sekretarza KW, po czym 21 maja tego roku objął stanowisko zastępcy kierownika Wydziału Ekonomicznego¹⁰¹. Z dniem 1 kwietnia 1972 r. został kierownikiem Wydziału Ekonomicznego KW¹⁰². W listopadzie 1972 r. Sekretariat KW powziął decyzję o wysłaniu go na dwumiesięczny kurs w Szkole Partyjnej przy KC KPZR w Moskwie¹⁰³. Ze stanowiska kierownika Wydziału Ekonomicznego KW odwołano go w czerwcu 1975 r., jednocześnie rekomendując go do objęcia funkcji sekretarza Komisji Planów Regionalnych¹⁰⁴. W latach 1977–1979 był I sekretarzem KZ przy Komisji Planowania przy Radzie Ministrów, a następnie (do 1981 r.) sprawował identyczną funkcję przy Ministerstwie Administracji, Gospodarki Tere- nownej i Ochrony Środowiska¹⁰⁵. H. Szponar był też najlepiej wykształconym spośród osób, którym w ich karierze zdarzyło się zajmować stanowisko kartotekarza. Już jako pracownik KW PZPR w Lublinie ukończył liceum ogólnokształcące, w latach 60. studio- wał ekonomię kolejno w Wyższej Szkole Nauk Społecznych w Warszawie i w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Krakowie, gdzie uzyskał stopień magistra¹⁰⁶. W listopadzie 1968 r. otrzymał zgodę na prowadzenie zajęć w ramach Studium Zaocznego w Wydziale Humanistycznym UMCS¹⁰⁷. W 1974 r. uzyskał stopień doktora nauk ekonomicznych¹⁰⁸.

Część kartotekarzy odeszła z aparatu partyjnego do pracy w innych sektorach. Kartotekarz KP w Biłgoraju (1949 r.) po przepracowaniu kilku miesięcy w tym cha- rakterze najprawdopodobniej wrócił do poprzedniego miejsca pracy w tamtejszym Urzędzie Skarbowym¹⁰⁹. „Towarzysz” pracujący w tomaszowskim KP jako kartotekarz (1952 r.) przeszedł później do pracy w PUBP¹¹⁰. Kartotekarz z łukowskiego KP prze-

---

¹⁰⁰ Tamże, sygn. 89: propozycje zmian w składach komisji problemowych KW PZPR w Lublinie – załącznik do protokołu Plenum KW z 31 I 1968, k. 129.

¹⁰¹ Tamże, sygn. 644: protokół z posiedzenia Sekretariatu KW z 13 V 1968, k. 90; tamże, sygn. 3405: pismo sekretarza KW Józefa Frąckowiaka do Wydziału Organizacyjnego KC z 5 VI 1968, k. 27.

¹⁰² Archiwum Ład w Łubnej, KW PZPR w Lublinie, sygn. 2/23: Ewidencja pracowników KW PZPR w Lublinie (założona w roku 197...), k. nlb.

¹⁰³ APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 739: protokół z posiedzenia Sekretariatu KW z 20 XI 1972, k. 78.

¹⁰⁴ Tamże, sygn. 840: protokół z posiedzenia Sekretariatu KW z 3 VI 1975, k. 119-120; Archiwum Ład w Łubnej, KW PZPR w Lublinie, sygn. 2/23: Ewidencja pracowników KW PZPR w Lublinie (założona w roku 197...), k. nlb.

¹⁰⁵ Biogram H. Szponara w katalogu kierowniczych stanowisk partyjnych i państwowych PRL, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/43199> (dostęp: 2018-07-04).

¹⁰⁶ Archiwum UMCS, sygn. E54/107: życiorys Józefa Henryka Szponara z 10 IV 1970, k. 2-3.

¹⁰⁷ APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 644: protokół z posiedzenia Sekretariatu KW z 4 XI 1968, k. 277. Zajęcia miał prowadzić w wymiarze 4 godzin tygodniowo. Wniosek w tej sprawie uzasadniał m.in. potrzebą pogłębienia teorii z zakresu ekonomiki przemysłu i łączenia jej z praktyczną działalnością Wydziału Ekonomicznego KW. Zob. tamże, podanie H. Szponara do Sekretariatu KW z 31 X 1968, k. 278.

¹⁰⁸ Archiwum UMCS, sygn. E54/107: dyplom nadania stopnia doktora Józefowi H. Szponarowi z 20 X 1974, k. 51. Podstawą do nadania stopnia doktora była dysertacja pt. „Zdolność produkcyjna i jej wykorzystanie w przedsiębiorstwach przemysłu elektromaszynowego województwa lubelskiego”.

¹⁰⁹ APL, Izba Skarbowa w Lublinie, sygn. 81: wniosek awansowy dyrektora Izby Skarbowej w Lublinie do Ministerstwa Skarbu z 13 X 1949, k. 3.

¹¹⁰ Tamże, KP PZPR w Tomaszowie, sygn. 63: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 30 VII 1954, k. 279. WKKP, zatwierdzając wykluczenie z partii, oceniła go jako „element przypadkowy i zdemoralizowany”. APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 505: księga spraw zakończonych WKKP 1953-1954, l.p. 507, nr sprawy 462/54, 5 VIII 1954, k. nlb.

szła do Prezydium Powiatowej Rady Narodowej, aby objąć tam posadę kancelistki¹¹¹. Kartotekarz KP w Krasnymstawie znalazła w 1952 r. pracę w bliżej nieokreślonej instytucji z „aparatu państwowego”¹¹². Kartotekarz włodawskiego KP znalazła później zatrudnienie jako instruktor ewidencji w Zarządzie Powiatowym ZMP¹¹³. Były biłgorajski kartotekarz został przeniesiony na stanowisko kierownika jajczarni¹¹⁴. Dotychczasowa kartotekarz w KP w Białej Podlaskiej została nauczycielką w Szkole Podstawowej w Nowosiółce¹¹⁵. Z kolei kartotekarz KM w Lublinie skierowano do pracy w strukturach „Domu Książki”¹¹⁶. Niewątpliwie decyzje o przeniesieniu do pracy w innych sektorach miały charakter indywidualny. Mimo to można założyć, że przynajmniej w niektórych przypadkach kierowanie byłych funkcjonariuszy aparatu partyjnego do pracy poza nim wynikało z niedostatecznego zaufania, jakim darzyło ich partyjne kierownictwo.

Elementy portretu zbiorowego kartotekarzy

W interesującym mnie okresie, czyli od początku 1949 r. do schyłku 1952 r., w KP PZPR na Lubelszczyźnie w charakterze kartotekarzy pracowało ogółem 88 osób¹¹⁷. Na każdy spośród 15 istniejących wtedy komitetów szczebla powiatowego statystycznie przypadałoby około sześciu takich funkcjonariuszy. W siedmiu KP (białskopodlaskim, chełmskim, hrubieszowskim, kraśnickim, lubelskim, łukowskim i miejskim w Lublinie) funkcję tą faktycznie sprawowało wtedy sześć lub pięć osób. W przypadku pozostałych ośmiu KP odnośne dane prezentują się inaczej. Najrzadziej do zmian na owym stanowisku dochodziło w KP Lubartowie i Zamościu, gdzie funkcję kartotekarza wykonywało odpowiednio po trzy osoby. Z kolei stosunkowo najczęściej do tego rodzaju zmian dochodziło w puławskim i tomaszowskim KP, gdzie w tym charakterze pracowało po osiem osób. Rekord pod tym częstotliwości dokonywania zmian na tym stanowisku pobito w KP w Krasnymstawie, gdzie kartotekarzy było aż dziewięcioro. Statystycznie odpowiadałoby to wymienianiu ich co pół roku. Poszczególne osoby pracowały jako kartotekarze w krótszym lub dłuższym czasie. Uchwyciłem 4 osoby, dwie z KP w Białej Podlaskiej (Z. Sacharczuk, J. Lisowski) i po jednej z KP Krasnymstawie (J. Król) i Lubartowie (C. Bogusz), które były kartotekarzami jedynie przez miesiąc. Do tych, którzy długo sprawowali tę funkcję, należą A. Ziemiańska (KP w Zamościu) i B. Pawełczak (KM w Lublinie), które przepracowały w tym charakterze około 2 lat. Najdłużej jako kartotekarz pracował Antoni Wiernicki, zajmujący to stanowisko w KP w Lubartowie od grudnia 1949 r. do stycznia 1952 r.

¹¹¹ Tamże, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3292: wykaz imienny zmian w aparacie partyjnym KP w Łukowie w okresie 1 I - 15 VIII 1950, k. 54.

¹¹² Tamże, KP PZPR w Krasnymstawie, sygn. 639: imienny wykaz zwolnionych i przesuniętych pracowników politycznych (etatowych) KP w okresie 1 I - 31 XII 1952, k. 5.

¹¹³ Tamże, ZW i ZP ZMP, sygn. 27: protokół z zebrania Prezydium ZW z 26 VI 1953, k. 15 (mylnie podano imię: Lucjan, a nie Lucyna).

¹¹⁴ Tamże, KP PZPR w Biłgoraju, sygn. 63: protokół posiedzenia Egzekutywy KP z 2 IV 1952, k. 89.

¹¹⁵ Tamże, KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 56: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 3 II 1951, k. 20.

¹¹⁶ Tamże, KM PZPR w Lublinie, sygn. 857: wykaz imienny zmian w aparacie partyjnym KM i [wśród] sekretarzy etatowych KZ od 1 I do 15 VIII 1950, k. 40.

¹¹⁷ Ogółem doliczyłem się ich 90, ale odnośnie dwóch osób brakuje potwierdzenia, czy faktycznie objęły tą posadę.

W celu przeanalizowania struktury wiekowej kartotekarzy poszukiwałem informacji na temat rocznych dat ich urodzin. Powiodło się to w stosunku do 49 spośród 88 nich, co stanowi blisko 56 % całej zbiorowości. W grupie urodzonych do 1918 r. znalazło się 18 osób, w kolejnym przedziale, od 1919 r. do 1925 r. odpowiednio piętnaścioro, z kolei kartotekarzy urodzonych między 1926 r. a 1932 r. doliczyłem się 17. Jak widać, pomiędzy tymi grupami utrzymuje się względna równowaga ilościowa. Choć w obrębie całej tej grupy dominowali ludzie młodzi, to jednak odsetek kartotekarzy mających powyżej 30 lat w momencie obejmowania tej funkcji (wśród owych 49 osób stanowili prawie 37%) był pokaźny¹¹⁸. Byli liczniejsi od ludzi, którym w podobnym wieku powierzano funkcje kancelistów lubelskich KP, którzy stanowili *circa* 30% w tej grupie¹¹⁹. Świadczyłoby to o tym, że przy angażowaniu do tej pracy stawiano także na pewne doświadczenie życiowe.

Przyjrzyjmy się teraz ich wykształceniu. Dane na ten temat ustaliłem w odniesieniu do 30 osób, co odpowiada 34 % ogółu kartotekarzy. Wśród nich 18 legitymowało się pełnym lub niepełnym wykształceniem podstawowym, co stanowi 60 % w obrębie dobranej grupy. 1/3 posiadała wykształcenie średnie, pełne lub niepełne. W przypadku pozostałych dwóch osób ich wykształcenie określiłem jako „inne”¹²⁰. W porównaniu z kancelistami – ich kolegami z pracy w KP, wśród kartotekarzy było więcej osób legitymujących się jedynie wykształceniem podstawowym. Wskazywało by to na niewielkie znaczenie, jakie do kwestii ukończonych szkół przykładali ci, którzy ich angażowali.

Istotny składnik portretu zbiorowego kartotekarzy stanowią wyniki analizy ich stażu w „ruchu rewolucyjnym”. Dokonano jej na próbie 35 „towarzyszy” i „towarzyszek”, co stanowi blisko 40 % ogółu tych funkcjonariuszy. Wyniki przedstawiają się następująco. Najlicniejszą grupę stanowią ci, którzy wstąpili do PPR w latach 1945/1947. Było ich siedemnaścioro, co odpowiada połowie tych, o których upartyjnienu odnalazłem informacje. Tych, którzy akces do PPR zgłosili bądź wcześniej, bądź dopiero w 1948 r., było odpowiednio po 4 osoby. Po zsumowaniu daje to ok. 23 % owej grupy. Również 4 osoby przyznały się do członkostwa w przedwojennych partiach „rewolucyjnych”, takich jak KPP (3) i PPS-Lewica (1). Tyle samo doliczyłem się byłych członków koncesjonowanej PPS. Natomiast siedmioro spośród 35 kartotekarzy (czyli ok. 20 %) działalność polityczną rozpoczęło już w szeregach PZPR¹²¹. Przedstawione zestawienia uprawniają do twierdzenia, że przy powierzaniu stanowiska kartotekarza komitetu powiatowego preferowano osoby co najmniej z kilkuletnim stażem w PPR. Zapewne wynikało to z przekonania, że dłuższy staż w „ruchu robotniczym” dawał większą gwarancję, że posiadającym go osobom można będzie ufać.

Wśród kartotekarzy KP PZPR w województwie lubelskim było nieco więcej kobiet (49, czyli blisko 56%) niż mężczyzn (39, czyli ok. 44%). Odsetek tych pierwszych można uznać za stosunkowo wysoki. Jest on jednak niższy w porównaniu z danymi dotyczącymi kancelistek przyjmowanych do pracy praktycznie w tym samym czasie,

¹¹⁸ Najstarszy z kartotekarzy urodził się w 1887 r.

¹¹⁹ Por. T. Czarnota, dz. cyt., s. 566.

¹²⁰ W jednym przypadku chodziło o osobę uczęszczającą do szkoły rzemieślniczo-przemysłowej, a w drugim o absolwenta dwurocznego kursu nauczycielskiego.

¹²¹ Przedstawione powyżej dane liczbowe i wartości procentowe się nie sumują, gdyż w kilku przypadkach chodziło o osoby mające za sobą staż w kilku wyżej wymienionych partiach (np. w KPP i w PPR) lub w PPS i w PPR.

które stanowiły ok. 60% w obrębie personelu kancelaryjnego KP¹²². Może to odzwierciedlać tendencję do nieco ostrożniejszego powierzania paniom tego odcinka „roboty partyjnej”.

Instrukcje regulujące funkcjonowanie systemu kartotek w KP

Obok scharakteryzowanego dotychczas czynnika ludzkiego równie istotny aspekt funkcjonowania systemu ewidencji i nomenklatury kadr w KP PZPR w województwie lubelskim stanowią reguły prowadzenia związanej z nim dokumentacji. Wprowadzono je mniej więcej jednocześnie z decyzjami o charakterze organizacyjno-personalnym. Impulsem w tym kierunku były nowe zasady postępowania z dokumentacją personalną wprowadzone przez instrukcję KC PZPR z maja 1949 r., która m.in. rozgraniczała teczki osobowe pracowników aparatu PZPR, dokumentację osób objętych nomenklaturą komitetów partyjnych oraz ewidencję członków i kandydatów. Prowadzenie tej dokumentacji powierzono KP, a w przypadku miast wydzielonych, komitetom miejskim i dzielnicowym¹²³. Detale dotyczące technicznej strony prowadzenia ewidencji i kartotek m.in. w KP znalazły się w niezatytułowanym opracowaniu dołączonym do charakterystyki stanowisk w nomenklaturze KC i KW PZPR z 1949 r.¹²⁴ Ostatni spośród trzech działów tego opracowania dedykowanych kolejnym szczeblom struktury organizacyjnej PZPR nosi nazwę „Dokumenty w kartotekach KP”. Chodzi o teczki akt personalnych osób objętych nomenklaturą KC lub KW pracujących na terenie danego powiatu, teczki „towarzyszy” objętych nomenklaturą KP oraz teczki personalne ogółu członków partii, których miejsce pracy znajdowało się na terenie powiatu, dalej wykazy stanowisk objętych nomenklaturą KC lub KW oraz wykaz stanowisk objętych nomenklaturą KP. Ponadto – identycznie jak w KC i w KW – miała być prowadzona kartoteka bezpartyjnych i członków innych partii, skorowidz ogólny, skorowidz według kwalifikacji oraz „segregatory zawierające różne dokumenty nie znajdujące miejsca w teczkach akr personalnych”¹²⁵. Dokument ten zawierał także przykładową klasyfikację osób, które należało objąć nomenklaturą, obejmującą następujące grupy:

1. prawnicy,
2. ekonomiści, planiści, handlowcy, matematycy,
3. pedagogicy [sic!],
4. pracownicy kultury i sztuki (z podgrupami: a) literaci, dziennikarze, publicyści, b) plastycy, c) muzycy, d) historycy sztuki, e) artyści sceniczni, f) filmowcy),
5. agronomowie – w tym inżynierowie rolni i leśni,
6. pracownicy służby zdrowia,
7. inżynierowie (z podgrupami: a) górniczy i hutnicy, b) włókniarze, c) elektrycy, d) architekci, e) mechanicy i geodeci, f) chemicy, g) nawigatorzy i specjaliści portowi),
8. absolwenci wyższych szkół wychowania fizycznego,
9. działacze partyjni,
10. języki obce (z podgrupami: a) rosyjski, b) angielski, c) francuski).

¹²² Zob. T. Czarnota, dz. cyt., s. 566.

¹²³ K. Paszek, P. Snoch, dz. cyt., s. 627.

¹²⁴ APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3350: b.t. [wykaz nomenklatury kadr KC i KW PZPR], b.d. [1949 r.], k. 29-43.

¹²⁵ APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3350: b.t. [wykaz nomenklatury kadr KC i KW PZPR], b.d. [1949], k. 41-42.

W dalszej części tego opracowania opisano krótko reguły przenoszenia dokumentów. Za opuszczającym dany teren „towarzyszem” miały powędrować jego dokumenty, natomiast na miejscu w kartotece KP należało pozostawić kartę przeniesienia. Wraz z wnioskiem o nominację kandydata na określone stanowisko partyjna instancja zatwierdzająca miała otrzymać oryginały odnoszących się do niego dokumentów. Miały one pozostać w kartotece instancji zatwierdzającej, a innym zainteresowanym instancjom przysługiwały jedynie odpisy. W owym opracowaniu opisano także to, co powinno trafić do teczek personalnych, odpowiednio tzw. ogólnych oraz teczek osób objętych nomenklaturą. Teczka osobowa ogólna miała zawierać kwestionariusz, wyciąg z protokołu przyjęcia do partii, szczegółowy życiorys, potwierdzenie przyjęcia do partii, opinie osób wprowadzających i zaświadczenia osób potwierdzających ważniejsze wydarzenia życiowe. Z kolei na akta osób objętych nomenklaturą miały się składać tzw. duża ankieta, półroczne charakterystyki z miejsc pracy sporządzone przez biuro personalne miejsca pracy i komitet zakładowy PZPR, skierowania i odwołania z pracy oraz odpisy nadanych odznaczeń, uchwał o upomnieniu, naganie itp. Ów normatyw nie opisywał natomiast szczegółowego sposobu prowadzenia kartotek i ewidencji członków partii.

Ten ostatni został opisany w instrukcji dedykowanej referatom personalnym KP PZPR sporządzonej prawdopodobnie przez Wydział Personalny KW PZPR w Lublinie w 1949 r.¹²⁶ Być może jest ona identyczna ze wspomnianą w aktach instrukcją w sprawie ewidencji, którą ten ostatni wydał 21 lutego 1949 r.¹²⁷ Składa się ona z dwóch części, w których uregulowano zagadnienia ewidencji członkowskiej i kwestie akt związanych z nomenklaturą. Do prowadzenia ewidencji miały służyć dwie księgi: ewidencyjna i wycofanych. Pierwsza z nich służyła do wpisywania akt personalnych członków i kandydatów partii. Każda teczkę z tymi aktami należało w niej zarejestrować pod kolejną pozycją, której numer nanoszono na lewy górny róg jej okładki. Ewidencja kandydatów tym się różniła od członkowskiej, że w księdze w rubryce uwagi dopisywano „kandydat”, zaś na teczce pod nazwiskiem delikwenta dopisywano literę „K”. Po zakończeniu okresu kandydeckiego obydwa wyróżniki „kasowano” przekreśleniem. Akta nie przyjętych do partii po tym okresie zdejmowano z ewidencji w trybie, który scharakteryzuję przy opisie sposobu prowadzenia drugiej z wyżej wymienionych ksiąg. Księdze ewidencyjnej towarzyszył alfabetyczny skorowidz w formie kartoteki, zawierający podstawowe dane o kandydacie lub członku partii, odsyłający do numeru akt personalnych. Pośrednio wskazuje to na przechowywanie tych akt według numerów z tej księgi. Natomiast księga wycofanych służyła do rejestrowania akt osobowych członków i kandydatów zdejmowanych z ewidencji z powodu przeniesienia, wykluczenia, skreślenia lub zgonu. Akta takiego „towarzysza” rejestrowano pod kolejnym numerem księgi wycofanych, który następnie nanoszono na okładkę akt, wpisując go po ukośniku za uprzednio wpisanym numerem z księgi ewidencyjnej (np. 7693/1438). Analogicznie uzupełniano dane w karcie skorowidza, który dzięki temu umożliwiał wyszukiwanie akt osób zdjętych z ewidencji. System ewidencji członkowskiej oparty na takich rozwiązaniach pozwalał na uzyskanie w prosty sposób aktualnych danych o stanie ilości

¹²⁶ Tamże, KP PZPR w Kraśniku, sygn. 553: Instrukcja dla referatów personalnych w Komitetach Powiatowych i Miejskich o prowadzeniu kartoteki, b.d. [1949 r.], k. 44-51.

¹²⁷ Tamże, KP PZPR w Lubartowie, sygn. 76: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP z 22 II 1949, k. 27.

ciowym członków i kandydatów. Wystarczyło od ostatniej liczby z księgi ewidencyjnej odjąć ostatnią zapisaną liczbę z księgi wycofanych. Teczki akt wycofanych układano w osobnym ciągu według kolejności numerów z księgi wycofanych. W związku z czym tworzyły się luki w ciągu kolejnych numerów akt osobowych czynnych członków i kandydatów, ponieważ dany numer można było wykorzystać tylko raz. Dalsze procedury różnicowały się w zależności od przyczyny wycofania akt. Akta osobowe „towarzyszy” przenoszonych się na inny teren wysyłano na żądanie instancji (KP, KW lub KC), której przenoszony miał odtąd podlegać. Na właściwej karcie skorowidza ogólnego dopisywano „przeniesiony”. Przed przesłaniem akt należało jeszcze wypełnić, w oparciu o ich treść, kartę przeniesienia, do której wypisywano dane takie jak przyczyna i miejsce przeniesienia, nowe miejsce pracy i zajmowane stanowisko. Tego typu karty tworzyły kartotekę przeniesionych prowadzoną w porządku alfabetycznym według nazwisk. Z kolei akta usuniętych z partii, o ile nie byli oni objęci nomenklaturą kadr KP, KW lub KC, miały być wycofywane z bieżącej ewidencji i, po dopisaniu na okładce numeru z księgi wycofanych, złożone w archiwum. Na karcie ogólnego skorowidza należało wówczas dopisać „archiwum” bądź „wykluczony/-a z PZPR”. Jeśli usunięty z partii był objęty nomenklaturą kadr i w dalej zajmował swe stanowisko, wówczas jego akta rejestrowano w księdze wycofanych oraz uzupełniano kartę skorowidza o numer jej pozycji i określenie „wykluczony”. Następnie akta należało zarejestrować w kolejnej księdze – księdze ewidencji bezpartyjnych, zaś numer pozycji, pod którą je zarejestrowano, należało dopisać, jako trzeci z kolei, do karty skorowidza ogólnego (np. 7693/1438/10). W księdze należało też wpisać, zapewne w uwagach, „wykluczony z PZPR”. Akta osobowe wykluczonych pozostających w nomenklaturze PZPR miały być przechowywane razem z aktami bezpartyjnych. Natomiast akta osobowe zmarłych wycofywano do archiwum, czyniąc w karcie skorowidza ogólnego adnotację o treści „zmarł” lub „archiwum” oraz dopisując numer pozycji z księgi wycofanych.

W wyżej wymienionej instrukcji tuż za działem dotyczącym ewidencji występuje dział poświęcony nomenklaturze. Wszystkie KP i KM miały sporządzać imienne wykazy osób objętych nomenklaturą komitetu powiatowego oraz osób pracujących w danym powiecie lub mieście objętych z kolei nomenklaturą KW lub KC. KP i KM powinny też prowadzić teczki osób objętych ich nomenklaturą. Dwie równoległe serie miały tworzyć akta osobowe członków PZPR objętych nomenklaturą kadr oraz członków innych stronnictw i bezpartyjnych. Opis okładki akt osobowych członka lub kandydata partii – tych samych, które zakładano dla celów ewidencyjnych (jw.) – uzupełniano o umieszczony pod numerem z księgi ewidencyjnej numer z danej grupy nomenklatury (np. Nr 2) wzięty z zeszytu ewidencyjnego dla nomenklatury. Numer ten należało też dopisać na karcie ogólnego skorowidza. Teczki te trzeba było wyłączyć z ogólnego zbioru akt osobowych członków (kandydatów) i ułożyć według numerów bieżących nomenklatury, a w obrębie danego numeru (np. Nr 2), przypuszczalnie uszeregować alfabetycznie. Należało je przechowywać w osobnej szafie. Z kolei akta osobowe członków innych stronnictw i bezpartyjnych miały być wciągane do odrębnej książki ewidencyjnej innych (w domyśle: od członków PZPR). Numer pod którym zarejestrowano daną teczkę trafiał na jej okładkę i wskazywał jej miejsce w zbiorze akt osobowych „innych”. Do odszukiwania akt osobowych osób objętych nomenklaturą kadr, zarówno członków PZPR jak i pozostałych, służył skorowidz akt osobowych nomenklatury. Był on wspólny dla obu tych grup, tyle że karty członków PZPR miały się wyróżniać kolorem. Treść tych

kart pokrywała się z danymi wpisywanymi w kartach skorowidza ogólnego. Objęte nomenklaturą kadry¹²⁸ należało ewidencjonować według ich kwalifikacji, będących podstawą przyporządkowania do jednej z 6 grup:

1. działacze partyjni (sekretarze KG, POP, aktywiści w związkach zawodowych, radach narodowych, ZMP i organizacjach masowych),
2. kadry rolne (inżynierowie rolni i leśni, agronomowie, administratorzy majątków państwowych, kierownicy gminnych ośrodków maszynowych, kierownicy spółdzielni wytwórczych, działacze SCh, leśnicy, weterynarze itp.),
3. kadry przemysłowe i handlowe (inżynierowie, dyrektorzy fabryk, dyrektorzy PDT i PSS),
4. kadry administracyjno-samorządowe,
5. kadry oświatowe, kulturalne i służby zdrowia (m.in. lekarze, literaci, dziennikarze, pracownicy inspektoratów szkolnych, artyści),
6. rezerwa kadrowa w: a) przemyśle, b) rolnictwie, c) administracji, d) rezerwa dla różnorodnego szkolenia, tzn. nadający się „do wysunięcia”, wyróżniający się przodownicy pracy.

Dla każdej z wyżej wymienionych grup kwalifikacyjnych trzeba było prowadzić osobny skorowidz. Jeżeli dana osoba miała więcej niż jedną kwalifikację, należało wypisać karty skorowidzowe odpowiednio dla każdej z kwalifikacji decydujących o przydziale do jednej z wyżej wymienionych grup. Na dole karty skorowidza, w uwagach, musiała być też dopisana nazwa innej grupy (pozostałych grup), dopisek ten spełniał rolę odsyłacza.

W ramach podsumowania wątku dokumentacji ewidencji i nomenklatury, instrukcja doprecyzowała, że w kartotece KP powinny się znajdować następujące materiały:

1. teczki akt osobowych członków partii (z wydzielonym zbiorem objętych nomenklaturą)
2. karty ewidencyjne członków partii objętych nomenklaturą KC i KW pracujących na terenie powiatu
3. wykazy stanowisk objętych nomenklaturą KC lub KW na terenie danego powiatu i wykazy stanowisk objętych nomenklaturą KP
4. teczki akt osobowych bezpartyjnych i członków innych stronnictw
5. skorowidz ogólny
6. skorowidz nomenklatury
7. skorowidz według kwalifikacji
8. kartoteka kart przeniesionych do KC, KW lub na teren innego powiatu
9. księga ewidencji dla rejestrowania teczek osobowych członków partii
10. księga wybyłych
11. księga ewidencji teczek osobowych bezpartyjnych i członków innych stronnictw
12. zeszyt dla ewidencji teczek nomenklatury

¹²⁸ Inżynierowie, członkowie PZPR z wyższym wykształceniem oraz nauczyciele pracujący na stanowiskach nie objętych nomenklaturą mieli być objęci dodatkową kartoteką kwalifikacyjną według grup.

W instrukcji zaznaczono, że dostęp do kartotek i akt mają jedynie sekretarze KP i pracownicy personalni. Lokal, w którym się znajdowały, powinien mieć tylko jedno wejście i posiadać stosowne zabezpieczenia (drzwi obite blachą, kraty w oknach). Najlepiej aby znajdował się na piętrze, co miało zapewnić kartotekom dodatkowe bezpieczeństwo.

Instrukcja precyzyjnie ujmowała też to, jakie dokumenty miały trafiać do akt osobowych, odpowiednio dla: członków i kandydatów PZPR, tychże objętych nomenklaturą kadr oraz objętych nią członków innych stronnictw i bezpartyjnych. „Zwykła” teczka akt osobowych powinna zawierać kwestionariusz, wyciąg z protokołu przyjęcia do partii, szczegółowy życiorys, potwierdzenie odbioru legitymacji i opinie wprowadzających (rekomendacje i zaświadczenia dotyczące ważniejszych wydarzeń życiowych). Teczka partyjnych objętych nomenklaturą kadr powinna dodatkowo zawierać tzw. dużą ankietę, półroczne charakterystyki z miejsca pracy wystawione przez biuro personalne i KZ PZPR, skierowania i odwołania z pracy oraz odpisy nadanych odznaczeń, uchwał o naganie itp. Natomiast w teczce personalnej bezpartyjnych i członków innych stronnictw powinny być: odpis życiorysu i charakterystyka o sposobie wykonywania pracy i obliczu politycznym sporządzona przez pracowników biur personalnych z określonych instytucji lub przedsiębiorstw.

Rozwiązania w zakresie ewidencji i nomenklatury kadr wprowadzone w życie wyżej opisaną instrukcją wymagały posługiwania się dotąd nieużywanymi środkami ewidencji i formularzami. W związku z tym Wydział Personalny KW PZPR w Lublinie wystąpił do KC o ich dostarczenie. W maju 1949 r. do Wydziału Personalnego KC miał się udać wysłannik KW upoważniony do odebrania stamtąd kart ewidencyjnych, kart przeniesienia, małych kartoteczek i innych tego typu materiałów dla potrzeb 80000 członków partii miesiąc później zwrócono się do działu kartoteki KC o potrzebne „dla prowadzenia jednolitej kartoteki” środki, takie jak skorowidz ogólny (60000 kart), księgi ewidencyjne, księgi wybytych, księgi innych odpowiednio dla KW (3 sztuki) i dla KP (45 sztuk), teczki osobowe dla KW (3000 sztuk), karty ewidencyjne dla nomenklatury (1500 sztuk), karty przeniesień (2000 sztuk), karty zastępcze (500 kart), skorowidz bezpartyjnych i innych (5000 sztuk), skorowidz według kwalifikacji (5000 sztuk), skorowidz według kwalifikacji dla bezpartyjnych i innych (2500 sztuk)¹²⁹. Jak widać, część z tych środków była przeznaczona do użytku w kartotekach KP. W KC nie zwlekano z realizacją powyższego zapotrzebowania. W lipcu wysłano do Lublina komplety ksiąg ewidencyjnych, które po ponumerowaniu miały być dostarczone wszystkim KP¹³⁰. Jesienią tego roku KW zwrócił się do KC o przesłanie kolejnych potrzebnych lubelskiej organizacji partyjnej środków ewidencyjnych: 3000 sztuk kart przeniesienia, 1000 sztuk kart osobowych i 500 sztuk kart zastępczych¹³¹.

Opisany powyżej sposób prowadzenia dokumentacji nomenklatury w KP PZPR najprawdopodobniej przetrwał do końca interesującego mnie okresu. Natomiast mody-

¹²⁹ APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3357: pismo z Wydziału Personalnego KW do Wydziału Personalnego KC z 5 V 1949, k. 160; tamże, pismo z Wydziału Personalnego KW do działu kartoteki KC z 21 VI 1949, k. 165.

¹³⁰ APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 3356: pismo z Wydziału Personalnego KC do Wydziału Personalnego KW z 13 VII 1949, k. 137.

¹³¹ Tamże, sygn. 3358: pismo z Wydziału Personalnego KW do Wydziału Personalnego KC z 28 X 1949, k. 12.

fikacji uległy zasady ewidencji członkowskiej w myśl instrukcji KC PZPR z maja 1952 r.¹³² Zmianę w dotychczasowym systemie wprowadzono z powodu dostrzeżonych w nim braków i niedociągnięć. Nowa regulacja miała też pomóc w tępieniu przejawów biurokratyzmu, utrudniającego „towarzyszom” dopełnianie formalności związanych z ich przynależnością do POP¹³³. Ewidencję m.in. w KP należało prowadzić na podstawie „chronionych w komitecie” akt personalnych członków i kandydatów partii. Każdateczka takich akt powinna zawierać co najmniej: kwestionariusz, życiorys, przewidziane statutem PZPR opinie polecające, uchwałę POP o przyjęciu do partii lub w poczet kandydatów i uchwałę KP, KM lub KD zatwierdzającą powyższą uchwałę POP. Odpowiedzialność za właściwy stan ewidencji złożono na I sekretarzy tych komitetów. Wszystkie formularze i księgi miały być wykonywane centralnie według wzorów ustalonych przez KC, a komitety niższego szczebla ani POP nie mogły wprowadzać do nich zmian ani używać innych formularzy ewidencyjnych. Instrukcja określiła obowiązki KP w zakresie ewidencji członkowskiej, które sprowadzały się do prowadzenia ewidencji personalnej, bezpiecznego przechowywania akt osobowych członków i kandydatów partii, zdejmowania z ewidencji „towarzyszy” przenoszących się, zmarłych, skreślonych lub wykluczonych, kontrolowania POP w zakresie ewidencji oraz składania KW sprawozdań „o składzie i ruchu w organizacjach partyjnych” ze swojego terenu.

Prowadzenie ewidencji miało polegać na ścisłej realizacji wyszczególnionych w instrukcji czynności. Akta personalne „towarzyszy” pozostających w ewidencji komitetu należało wpisywać do księgi rejestracji akt personalnych i układać według kolejności ich wpływania bądź w kolejności zakładania akt dla nowo przyjmowanych kandydatów i członków. Należało też założyć alfabetyczny skorowidz akt personalnych (w formie kartoteki), prowadzony w porządku alfabetycznym. Tak samo należało postępować z kartami osób zdjętych z ewidencji. Do tego „dla potrzeb operatywnej pracy komitetu powiatowego” i dla kontroli danych statystycznych ankiet sprawozdawczych POP trzeba było założyć kartotekę ewidencji personalnej. Karty tej kartoteki należało wypisywać w oparciu treść akt personalnych i układać według POP (a w ich obrębie alfabetycznie), oddzielnie dla członków i kandydatów PZPR. Natomiast karty zdjętych z ewidencji po wyłączeniu z bieżącej kartoteki ewidencji personalnej powinno się układać według przyczyn zdjęcia (tzn. przeniesienia, skreślenia, wykluczenia lub zgonu) i dalej alfabetycznie.

Instrukcja nie pomijała też procedury zdejmowania z ewidencji członka lub kandydata partii przenoszącego się na inny teren. Polegała ona na wydaniu zainteresowanemu, który zgłaszał się ze skierowaniem od sekretarza POP, karty zdjęcia z ewidencji z podpisem sekretarza KP. Następnie numer karty należało odnotować w księdze rejestracji akt personalnych i wyłączyć właściwe akta celem przesłania ich do KP właściwego ze względu na miejsce, do którego przenosił się wnioskodawca. Ekspedycji akt miało towarzyszyć zdjęcie ich z ewidencji, odpowiednio w: księdze rejestracji akt personalnych i w kartach: ewidencji personalnej oraz alfabetycznej. Te ostatnie powinny być odłożone do właściwych serii. Natomiast do POP wysyłano polecenie wykreślenia

¹³² *O ewidencji członków i kandydatów PZPR. Instrukcja KC PZPR, maj 1952, [w:] O budownictwie partyjnym. Uchwały Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej 1949–1953, Warszawa 1954, s. 367-374.*

¹³³ Tamże, s. 373.

przenoszącego się ze spisu członków lub kandydatów. Do zadań nałożonych instrukcją na KP zaliczało się też pilnowanie terminowego nadsyłania odcinków kart zdjęcia zawierających potwierdzenie zgłoszenia się członka lub kandydata w innej organizacji powiatowej oraz dbanie o uzyskanie od niej potwierdzenia odbioru akt personalnych. Z kolei zdjęcie z ewidencji wykluczonych i skreślonych powinno być poprzedzone zatwierdzeniem przez właściwy komitet (np. KP) stosownej uchwały POP, o którym należało POP zawiadomić. Natomiast wciąganie do ewidencji członków i kandydatów partii przybywających z innego terenu miało polegać na dostarczeniu przez każdego z nich w ciągu 5 dni do kancelarii KP karty zdjęcia wydanej przez KP, z którego terenu przybyli, (potem do tego KP należało wysłać potwierdzenie zgłoszenia się członka lub kandydata wraz z zapotrzebowaniem na jego akta personalne), skontrolowaniu przez sekretarza komitetu ich legitymacji oraz wydaniu (za pokwitowaniem) karty przyjęcia do właściwej organizacji partyjnej. Na podstawie przedstawionej karty zdjęcia i legitymacji w KP miała być wypisana karta alfabetyczna i karta ewidencji personalnej. Do czasu nadejścia akt personalnych karty należało przechowywać oddzielnie. Po otrzymaniu akt trzeba było je wpisać do księgi rejestracji i uzupełnić kartę ewidencji danymi zawartymi w tych aktach. W związku z tym należało prowadzić specjalny rejestr kart zdjęcia służący kontroli terminowego nadsyłania akt personalnych „towarzyszy” przybywających z innych organizacji. Kontrola polegała na wpisywaniu do rejestru kart zdjęcia z ewidencji przedkładanych przez przybywających i odnotowaniu w nim wzmianki o otrzymaniu akt personalnych. Sekretarz KP był zobowiązany do systematycznego kontrolowania tego rejestru pod kątem terminowości otrzymania akt personalnych i ewentualnego monitorowania danego KP w przypadku stwierdzenia zwłoki przy wysyłce akt.

Z kolei przenoszenie członków i kandydatów z jednej organizacji partyjnej do drugiej w ramach tego samego powiatu (miasta, dzielnicy) polegało na wydaniu „towarzyszowi” zgłaszającemu się do KP ze skierowaniem od sekretarza POP karty przyjęcia na ewidencję stałą podpisaną przez sekretarza KP. Fakt przeniesienia należało odnotować w karcie alfabetycznej i ewidencji personalnej oraz przełożyć kartę ewidencji do kart właściwej POP. Zdjęcie z ewidencji w POP następowało na podstawie pisemnego polecenia KP. Specjalny tryb przyjmowania na ewidencję przewidziano dla miejscowości dalej położonych od siedziby KP. Kontrolę za stan ewidencji partyjnej w całym województwie, w tym we wszystkich KP, sprawował KW, analizując wyniki kontroli na posiedzeniach egzekutywy. Ponadto miał on dbać o staranne dobieranie pracowników prowadzących ewidencję i przeprowadzać z nimi regularne seminaria i odprawy.

* * *

Deklaratywnie walcząca z biurokratycznymi rozwiązaniami PZPR w rzeczywistości nie umiała się bez nich obyć. Były one bowiem użytecznym zestawem metod i narzędzi umożliwiających jej sprawowanie władzy. Zaimplementowano je m.in. w sferze ewidencji członkowskiej i systemie nomenklatury kadr. Aby podolać związanym z tym potrzebom rozwinęła wyżej opisane działania o charakterze organizacyjnym i normatywnym. Poległy one na utworzeniu stanowiska kartotekarza (później zastąpionego przez instruktora ewidencji) m.in. w KP i prowadzenie określonej polityki kadrowej związanej z jego obsadzeniem, a także opracowanie ujętych w stosownych instrukcjach zasad prowadzenia kartotek i innej dokumentacji ewidencyjno-nomenklaturowej. Dzięki temu, mimo nie zawsze trafionych rozwiązań, czy to w wymiarze personalnym czy

proceduralnym, które starano się naprawiać lub udoskonalać, ówczesne kierownictwo partii zapewniło sobie kontrolę nie tylko nad masami członkowskimi, lecz także nad dużą częścią społeczeństwa i instytucjami państwowymi. Efektywność tego systemu, którego fragment zobrazowałem na przykładzie województwa lubelskiego, sprawiała, że był on przez PZPR w kolejnych dekadach podtrzymywany i rozwijany, aż do jej rozwiązania i końca PRL.

BIBLIOGRAFIA:

Archiwalia

AP w Lublinie

KW PZPR w Lublinie, sygn. 173, 174, 187, 189, 190, 193, 209, 212, 448, 505, 602, 641, 644, 739, 840, 3264, 3270, 3280, 3284, 3291, 3292, 3293, 3295, 3297, 3315, 3320, 3350, 3356, 3357, 3358, 3359, 3360, 3366, 3367, 3372, 3405, 3922, 3929

KW PZPR w Lublinie, listy plac, sygn. 10 (dawna 1878), 11 (dawna 1880)

KM PZPR w Lublinie, sygn. 85, 86, 87, 88, 90, 92, 97, 104, 105, 857

KP PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 54, 55, 56, 61

KP PZPR w Biłgoraju, sygn. 59, 63

KP PZPR w Chełmie, sygn. 86

KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 6, 26, 64, 70

KP PZPR w Krasnymstawie, sygn. 68, 80, 639

KP PZPR w Kraśniku, sygn. 1, 74, 75, 553

KP PZPR w Lubartowie, sygn. 7, 70, 76, 77, 84, 553

KP PZPR w Lublinie, sygn. 57

KP PZPR w Radzynie, sygn. 59

KP PZPR w Tomaszowie Lubelskim, sygn. 55, 5, 59, 62, 566

KP PZPR we Włodawie, sygn. 62, 68, 71

Zarząd Wojewódzki i Zarządy Powiatowe ZMP, sygn. 27

Izba Skarbowa w Lublinie, sygn. 62, 81

Archiwum UMCS w Lublinie, Akta przewodów doktorskich w UMCS, sygn. E54/107

Archiwum Ład w Łubnej, KW PZPR w Lublinie, sygn. 2/23

Źródła drukowane i literatura

Czarnota T., *Personel kancelaryjny w aparacie komitetów powiatowych PZPR w województwie lubelskim w latach 1948-1954*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, t. X, 2014

Drabik S., *Nomenklatura kadr w województwie casus Krakowa*, [w:] *Partia, państwo, społeczeństwo*, red. K. Rokicki, Warszawa 2016

Dudek A., *Funkcjonowanie systemu nomenklatury kadr PZPR na szczeblu wojewódzkim (1948-1980)*, [w:] *Komunizm. Ideologia, system, ludzie*, Warszawa 2001

Dymek B., *Pracownicy etatowi Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej*, „Z pola walki”, nr 3-4 (103-104), 1983

Kostka W., *Nomenklatura - zinstytucjonalizowana elita polityczna Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis”, t. 2, 2006

Magier D., *System biurokratyczny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w województwie białsko-podlaskim w latach 1975-1990*, Siedlce 2013

Magier D., *System nomenklatury partii komunistycznej*, [w:] *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, t. III, red. A. Górak, K. Łatawiec, D. Magier, Lublin – Siedlce 2010

Magier D., *Podstawowe organizacje partyjne w systemie biurokratycznym Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej*, [w:] *Dzieje biurokracji*, t. IV, red. A. Górak, K. Łatawiec, D. Magier, Lublin – Siedlce 2011

O budownictwie partyjnym. Uchwały Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej 1949–1953, Warszawa 1954

Paczkowski A., *System nomenklatury kadr w Polsce 1950-1970*, „Czasy Nowożytne: periodyk poświęcony dziejom polskim i europejskim od XV do XX wieku”, t. 8, 2000

Paszek K., P. Snoch P., *Akta rejonów ewidencji partyjnej w zasobie Archiwum Państwowego w Katowicach*, [w:] *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – ludzie – dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin – Radzyń Podlaski 2012

Romański M., *Funkcjonowanie nomenklatury partyjnej w latach 1948/49-1975: (na przykładzie powiatu mieleckiego)*, „Rocznik Mielecki”, t. 10/11, 2007/2008

Żukowski M., *Wybrane aspekty dotyczące PZPR w latach 1948-1990 (liczebność, skład społeczny, dewizowe składki członkowskie i nomenklatura kadr)*, „Komunizm”, nr 2, 2013, http://komunizm.net.pl/wp-content/uploads/2013/07_zukowski.pdf

